

บทที่ 2

วรรณคดีที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ผู้วิจัยได้เสนอเนื้อเรื่องแบ่งออกเป็น 5 ตอนด้วยกัน คือ

- ตอนที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท
- ตอนที่ 2 แนวความคิดในการศึกษาบทบาทผู้สูงอายุ
- ตอนที่ 3 การเปลี่ยนแปลงทั่วไปของการสูงอายุ
- ตอนที่ 4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 1 แนวความคิดเกี่ยวกับบทบาท

สังคมมนุษย์ประกอบด้วยกลุ่มคนจำนวนมาก ที่ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ซึ่งกันและกัน ในขณะที่เดียวกันมนุษย์แต่ละคนก็มีความต้องการของตนเอง ซึ่งถ้าปล่อยให้ไปไปตามความต้องการโดยไม่มี ความควบคุมแล้ว ย่อมก่อให้เกิดอันตรายต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมได้ สังคมจึงจำเป็นต้องจัดระเบียบด้วยการวางแผนพฤติกรรมให้มนุษย์ในสังคมปฏิบัติตาม ซึ่งก็คือการกำหนดบทบาทให้กับบุคคลในสังคมนั้นเอง การศึกษาเกี่ยวกับบทบาทจึงเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในการศึกษาด้านสังคมศาสตร์

มีนักวิชาการได้ให้ความหมายเกี่ยวกับบทบาทไว้หลายทัศนะด้วยกัน คือ

เครชและคนอื่น (Krech and others 1962 : 338) ได้ให้ความหมายว่า "บทบาทคือ แบบแผนของความต้องการและเป้าหมาย (want and goal), ความเชื่อ (beliefs), ความรู้สึก (feeling), ทัศนคติ (attitude), ค่านิยม (value) และการกระทำ (action) ที่สมาชิกของชุมชนคาดหวังว่าควรจะเป็นไปตามลักษณะ ชนิดของตำแหน่งที่มีอยู่"

เซคอร์ดและแบคแมน (Secord and Backman 1964 : 454) ได้ให้ความหมายว่า "บทบาท คือ การมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ระหว่างพฤติกรรมที่คาดหวังของบุคคล

สองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งคือ ผู้ดำรงตำแหน่ง อีกฝ่ายหนึ่งคือ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับตำแหน่งนั้น"

ฮาร์วิกเฮริสท์และนิวการ์เตน (Harvighurst and Neugarten, quoted in Hoyle 1969 : 36) ได้ขยายความว่า "บทบาทนอกจากจะหมายถึงแบบแผนพฤติกรรมที่เหมือนกันของบุคคลที่ดำรงตำแหน่งเดียวกัน หรืออยู่ในสังคมเดียวกันแล้ว ยังหมายรวมถึงแบบพฤติกรรมที่ผูกพันหรือขึ้นอยู่กับความคาดหวังของสมาชิกอื่น ๆ ในสังคมด้วย"

แมคโดนัลด์และเชลเลนเบิร์ก (MacDonald and Schellenberge 1971 : 3) กล่าวว่า "บทบาท หมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและพฤติกรรมอันเป็นที่คาดหวังของสมาชิกของสังคมที่มีต่อบุคคลนั้น"

เลวินสัน (Levinson 1971 : 11) ได้สรุปความหมายของบทบาทไว้ 3 ประการ คือ

1. บทบาท หมายถึงปทัสถาน (Norms), ความคาดหวัง (Expectation), ขอบห้าม (Taboos), ความรับผิดชอบ (Responsibility) และอื่นๆ ที่มีลักษณะทำนองเดียวกัน ซึ่งผูกพันกับตำแหน่งทางสังคมที่กำหนดให้ บทบาทตามความหมายนี้คำนึงถึงตัวบุคคลน้อยที่สุด แต่มุ่งไปที่การบ่งชี้หน้าที่อันควร

2. บทบาท หมายถึงความคิดเห็นของบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งเองที่คิดและกระทำเมื่อดำรงตำแหน่งนั้น

3. บทบาท หมายถึงการกระทำของบุคคลแต่ละคนที่จะกระทำ โดยให้สัมพันธ์กับโครงสร้างของสังคม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ แนวทางอันบุคคลพึงกระทำเมื่อตนดำรงตำแหน่งนั้น ๆ

ฮอลต์ และฟอร์ด (Hoult and Ford 1974 : 276 - 277) ได้ให้ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์บทบาทว่า บทบาทจำเป็นต้องมีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ ตำแหน่งทางสังคม (Social Location), พฤติกรรม (Behavior) และความคาดหวัง (Expectation) ซึ่งทั้ง 3 องค์ประกอบนี้มีความเกี่ยวข้องกับคำจำกัดความของบทบาทมากที่สุด

บิดเดอร์ (Biddle 1979 : 58 - 59) กล่าวว่า "บทบาท หมายถึงพฤติกรรมอันเป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลคนหนึ่งหรือมากกว่านั้นในสิ่งแวดล้อมหนึ่ง ๆ" ซึ่งบิดเดอร์ได้อธิบายว่า คำจำกัดความของบทบาทขึ้นอยู่กับคำ 4 คำ คือ

1. พฤติกรรม (Behavior) หมายความว่า การกระทำหรือการแสดงที่เราอาจสังเกตเห็นหรือสามารถจะกำหนดให้ผู้สังเกตเห็น
2. บทบาทนั้นจำกัดเพียงพฤติกรรมของมนุษย์ (Person) เท่านั้น
3. บทบาทบางอย่างถูกกำหนดโดยอาศัยสิ่งแวดล้อม (Context) แต่บทบาทบางอย่างถูกจำกัดการนำมาใช้โดยขอบเขตอันเนื่องมาจากสิ่งแวดล้อมและบทบาทอาจเปลี่ยนแปลงไปเมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลง
4. บทบาทเป็นลักษณะเฉพาะ (Characteristic) ของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มคน

สำหรับความหมายของบทบาทในทัศนะของคนไทย เช่น

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 (2523 : 520) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง ทำตามบทบาท รับผิดชอบ

วิญญู สาร (2520 : 283) ได้ให้ความหมายว่า "บทบาท หมายถึงความมุ่งหวังที่บุคคลอื่นคาดหวังบุคคลในตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งควรกระทำหรือแสดงพฤติกรรมอย่างไรอย่างหนึ่งออกมาในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง"

ความคิดเห็นดังกล่าวสอดคล้องกับ อุทัย หิรัญโต (2519 : 250) โสภา ชูพิชัยกุล และอรทัย ชื่นมนุษย์ (2515 : 129) ที่กล่าวว่า "บทบาท หมายถึงการแสดงออกหรือการกระทำหน้าที่ของบุคคล ซึ่งสมาชิกคนอื่นของสังคมมุ่งหวังให้เขากระทำภายใต้สถานการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่ง โดยถือเอาฐานะและหน้าที่ทางสังคมของบุคคลนั้น เป็นมูลฐาน"

สุพัตรา สุภาพ (2516 : 34) ให้ความหมายว่า "บทบาท คือการปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ"

ไพบูลย์ ช่างเรียน (2515 : 28) ได้สรุปสาระสำคัญของบทบาทไวว่า

1. บทบาทมีประจำอยู่ทุกสถานภาพ
2. วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีในสังคม เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในการกำหนดบทบาท
3. การที่บุคคลจะทราบบทบาทใดต้องมี การขัดเกลาทางสังคม (Socialization)
4. บทบาทจริงที่บุคคลแสดงนั้นไม่แน่นอน เสมอไปว่า จะเหมือนบทบาทที่ควรจะเป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคม เพราะบทบาทที่บุคคลแสดงจริงนั้น เป็นผลของปฏิกริยาแห่งบุคลิกของบุคคลที่ครองสถานภาพร่วมกับบุคลิกของบุคคลอื่นที่มาร่วมพฤติกรรม และเครื่องกระตุ้นต่าง ๆ ที่มีอยู่ในเวลาและสถานที่ที่เกิดการแสดงบทบาท

จากทัศนะเกี่ยวกับความหมายของบทบาทที่นักวิชาการได้กล่าวมาข้างต้น พอจะสรุปความหมายของบทบาทโดยแยกพิจารณาได้ 2 ลักษณะ คือ

1. การพิจารณาความหมายของบทบาทตามสถานภาพของผู้สวมบทบาท ซึ่งแบ่งออกเป็น
  - 1.1 บทบาทที่เกิดขึ้นตามสถานภาพโดยกำเนิดหรือสถานภาพที่ถูกกำหนดให้พื้นฐานที่สังคมส่วนใหญ่ยึดเป็นหลักสำหรับสถานภาพประเภทนี้ ได้แก่ เพศ อายุ ชชาติกำเนิด และผิว ตัวอย่างเช่น ในสังคมไทยนั้น บทบาทของเด็กต้องเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ บทบาทของผู้หญิงต้องทำอาหาร ดูแลบ้าน เป็นต้น
  - 1.2 บทบาทที่เกิดขึ้นตามสถานภาพที่ได้มาโดยการแต่งตั้ง หรือโดยความสามารถ เป็นสถานภาพที่บุคคลได้รับภายหลัง อันได้แก่ สถานภาพทางการศึกษา สถานภาพทางอาชีพ สถานภาพทางการสมรส สถานภาพความเป็นบิดามารดา สถานภาพทางการเมือง ตัวอย่างเช่น บทบาทของบุคคลภายหลังการสมรส คือ บทบาทของการเป็นสามีภรรยา และอาจจะตามด้วยบทบาทของความเป็นบิดามารดา เป็นต้น

การเรียนรู้บทบาทตามสถานภาพ ดังกล่าวทำได้โดยการสังเกตจากผู้สวมบทบาทในสถานภาพนั้นมาก่อน หรืออาจเป็นข้อกำหนดทางวัฒนธรรมของแต่ละสังคมที่คนในสังคมนั้นปฏิบัติ

สับทอตกันมา อย่างไรก็ตามบทบาทเหล่านั้นอาจเปลี่ยนแปลงไปเมื่อสภาพของสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไป

2. การพิจารณาบทบาทตามลักษณะของการแสดงบทบาท หมายความว่าในระบบสังคม บุคคลต่างสังเกตบทบาทซึ่งกันและกัน และจะกำหนดหน้าที่ให้กับตนเองว่า ควรจะแสดงบทบาทหรือพฤติกรรมอย่างไร ในขณะที่เดียวกันก็คาดหวังว่าบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งอื่น ๆ ควรแสดงบทบาทหรือพฤติกรรมเช่นไรด้วย ซึ่งการพิจารณาบทบาทในลักษณะนี้อาจแบ่งได้เป็น

2.1 บทบาทที่คาดหวัง (Role Expectation) Getzels and others (1968 : 77) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับบทบาทที่คาดหวังว่า "ความคาดหวังนี้ย่อมแตกต่างกันไป เพราะคนเราต่างมีความคิดความต้องการต่างกัน ในระบบสังคมทุกชนิดพฤติกรรมทางสังคมของบุคคลได้รับอิทธิพลมาจากความคาดหวังของบุคคล ประการหนึ่งกับความต้องการส่วนตัว ของตนเอง อีกประการหนึ่ง" ซึ่งความเห็นดังกล่าวสอดคล้องกับ Secord and Backman (1964 : 456) ที่กล่าวว่า "บทบาทที่คาดหวัง คือ การคาดหวังที่เกี่ยวกับบทบาทประเภทต่าง ๆ ซึ่งแต่ละคนจะคาดหวังบทบาทแตกต่างกันไป" กล่าวโดยสรุป บทบาทที่คาดหวัง คือ บทบาทของบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งในสังคม ถูกคาดหวังให้ปฏิบัติตามความประสงค์ของคนส่วนใหญ่ในสังคม

2.2 บทบาทที่ปฏิบัติจริง Gardon (1963 : 357) ให้คำนิยามว่า บทบาทที่ปฏิบัติจริง หมายถึงพฤติกรรมที่แต่ละบุคคลกระทำจริง ๆ ในการตอบสนองข้อกำหนดต่าง ๆ ในตำแหน่งที่เขากำลังครอบครองอยู่ โดยปกติจะมีช่องว่างที่เป็นความแตกต่างระหว่างบุคคล หรือแบบแผนในบทบาทที่ปฏิบัติจริง Mead (1950 : 273) อธิบายถึงองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติจริงว่าจะต้องประกอบด้วย

1. การรู้จักตนเอง
2. พฤติกรรมตามสถานการณ์ที่กำหนดให้ ซึ่งเหมาะกับการส่งเสริมฐานะของตนเอง
3. ภูมิหลังของการกระทำที่เกี่ยวข้องกับผู้อื่น ซึ่งใช้เป็นแบบอย่าง เพื่อให้การกระทำเฉพาะอย่างเป็นไปได้ในแนวทางที่ต้องการ
4. การประเมินผลการกระทำตามบทบาทด้วยตนเองและโดยบุคคลอื่น

กล่าวโดยสรุป บทบาทที่ปฏิบัติจริงคือ พฤติกรรมที่บุคคลในตำแหน่งนั้นกระทำ

บทบาทที่ขัดกัน (Role Conflict)

ดังที่กล่าวมาแล้ว เรื่องของบทบาทนั้นเป็นปฏิสัมพันธ์ของความคาดหวังในพฤติกรรมของผู้สวมบทบาทและผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีใต้หมายความว่าความคาดหวังของทั้งสองฝ่ายจะตรงกัน หรือบทบาทของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะเป็นไปตามความคาดหวังของอีกฝ่ายหนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้การแสดงบทบาทย่อมไม่เป็นไปตามที่ทั้งสองฝ่ายมุ่งหวัง จึงก่อให้เกิดปัญหาในสังคมได้ ในระบบสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงและมีโครงสร้างซับซ้อนอย่างทุกวันนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของกลุ่มคนในสังคมก็มีความซับซ้อนตามไปด้วย ลักษณะเช่นนี้ย่อมทำให้เกิดความสับสนในบทบาท ความไม่ลงรอยกันระหว่างผู้สวมบทบาทนั้นและผู้ที่เกี่ยวข้อง ก่อให้เกิดการขัดแย้งในการดำเนินบทบาทขึ้น ลักษณะเช่นนี้เรียกว่า "การขัดแย้งในบทบาท" หรือ "Role Conflict" ความขัดแย้งในบทบาทนี้อาจเกิดจากปัญหาของการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบ ซึ่งถือเป็นบรรทัดฐาน (Norms) สำหรับตำแหน่งนั้นไว้ไม่ชัดเจน เกิดความซ้ำซ้อนกัน หรืออาจเกิดจากตัวบุคคลซึ่งเป็นเจ้าของบทบาทซึ่งมีบุคลิกภาพแตกต่างกัน และถ้าผู้ใดนำเอาบุคลิกภาพส่วนตัวเข้าไปเกี่ยวข้องกับตำแหน่ง พฤติกรรมที่ผู้นั้นแสดงออกจึงอาจขัดแย้งกับบทบาทที่ควรจะเป็น

ความขัดแย้งในบทบาทอันเกิดจากการกำหนดอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบของตำแหน่งนั้น แฮร์ (Hare 1962 : 119 - 121) แบ่งไว้ 3 ประการ คือ

1. ความขัดแย้งที่เกิดจากบุคคลสองคนซึ่งมีตำแหน่งต่างกัน แต่มีบทบาทซ้ำซ้อน (Overlap) ในกลุ่มของตนเอง (Role Collision)
2. ความขัดแย้งที่เกิดจากบุคคลเดียวกัน ดำรงตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งแต่ได้รับแรงผลักดันจากบุคคลอื่นให้แสดงบทบาทที่แตกต่างออกไปซึ่งขัดแย้งกับฐานะที่ดำรงอยู่ (Role Incompatibility)
3. ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเนื่องจากความคาดหวังที่ไม่คงที่เกี่ยวกับพฤติกรรมที่เหมาะสมสำหรับบทบาทใด ๆ ทั้งนี้เกิดจากการขาดการตกลงกันระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม ในเรื่องของพฤติกรรมตามที่ควรจะเป็นสำหรับตำแหน่งนั้น (Role Confusion)

มัสโกรฟ (Musgrove, quoted in Owens 1970 : 54) ได้กล่าวถึงความขัดแย้งในบทบาทว่ามี 2 ลักษณะ คือ

1. ความขัดแย้งซึ่งเกิดขึ้นระหว่างบทบาทของบุคคลคนเดียว (Inter-Role-Conflict) ซึ่งเกิดจากการที่บุคคลคนเดียวดำรงตำแหน่ง 2 ตำแหน่ง ในขณะเดียวกันและความคาดหวังในบทบาทของตำแหน่งหนึ่งขัดแย้งกับความคาดหวังในบทบาทของอีกตำแหน่งหนึ่ง

2. ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในบทบาทเดียวกัน (Intra-Role-Conflict) ซึ่งเกิดจากความคาดหวังที่มีต่อบทบาทนั้นมีความขัดแย้งกัน เช่น ยายมา เป็นผู้สูงอายุในครอบครัว คาดหวังว่าจะเป็นผู้อบรมลูกหลานในครอบครัว น.ส.แดง ซึ่งเป็นหลานไม่ต้องการถูกรับการอบรมโดยยายมา ซึ่งลักษณะเช่นนี้ทำให้ทั้งยายมา และ น.ส.แดง เกิดความคับข้องใจในการดำเนินบทบาท

เมื่อพิจารณาคำอธิบายของ แฮร์ (Hare) และมัสโกรฟ (Musgrove) โดยใช้สถานการณ์เป็นเกณฑ์แล้วจะเห็นว่าทั้งสองกล่าวในสิ่งเดียวกัน กล่าวคือ Role Collision ก็คือ เรื่องเดียวกับ Inter-Role-Conflict นั่นคือ ความขัดแย้งในบทบาทที่เกิดจากการดำรงตำแหน่ง 2 ตำแหน่ง ส่วน Role Incompatibility นั่นก็คือ เรื่องเดียวกับ Intra-Role-Conflict กล่าวคือ ความขัดแย้งที่เกิดจากการดำรงตำแหน่งเพียงตำแหน่งเดียว แต่ความคาดหวังในบทบาทนั้นต่างกัน

ความขัดแย้งในบทบาท นอกจากจะก่อให้เกิดปัญหาในสังคมแล้ว ยังก่อให้เกิดความคับข้องใจแก่ผู้สวมบทบาทนั้นด้วย การป้องกันและหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดความขัดแย้งในบทบาทเป็นสิ่งจำเป็นแต่ถ้าเกิดความขัดแย้งขึ้นแล้วต้องรีบดำเนินการแก้ไขให้เหมาะสมตามแต่กรณี

ลินเดสมิธและสเตรอัล (Lindesmith and Strauss 1968 : 378 - 379) ได้เสนอแนะยุทธวิธี (Strategy) ในการแก้ไขเมื่อมีการขัดแย้งในบทบาทไว้ดังนี้

1. พยายามแยกแยะและค้นหาว่าอะไรเป็นแนวคิด หรือพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมกับตำแหน่งนั้น ๆ แล้วขจัดเสียเพื่อบุคคลที่ดำรงตำแหน่งนั้นจะได้ไม่ถูกรบกวนจากความไม่เหมาะสมนั้น

2. ประนีประนอมในข้อเรียกร้อง หรือความคาดหวังของบุคคลที่เกี่ยวข้อง ให้เหลือความขัดแย้งน้อยที่สุด

3. ทบทวนภารกิจ สิทธิและหน้าที่ของตำแหน่งที่ทำให้เกิดความขัดแย้งในบทบาทนั้นเสียใหม่ เพื่อช่วยให้บุคคลที่ดำรงตำแหน่งนั้นและบุคคลที่เกี่ยวข้องลดความรู้สึกขัดแย้งลง

4. เปลี่ยนแปลงและปรับปรุงโครงสร้างของบทบาทเสียใหม่ บทบาททางบทบาทต้องกระจายออกเป็นบทบาทย่อย กำหนดพฤติกรรมของบทบาทให้ชัดเจนเพื่อให้ผู้สวมบทบาทได้แสดงบทบาทได้ตามความคาดหวัง

5. ในประการสุดท้าย คือ การละทิ้งข้อขัดแย้งทั้งปวงโดยสิ้นเชิง นั่นคือการย้ายหรือลาออกจากตำแหน่งเสีย

ความขัดแย้งในบทบาทย่อมเกิดขึ้นได้ในทุกสังคมและทุกกลุ่มคนในสังคม โดยเฉพาะในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ บทบาทเดิมไม่ได้รับการยอมรับ จากคนส่วนใหญ่ในสังคม บทบาทใหม่ก็ยังไม่ถูกกำหนดให้แน่ชัด การศึกษาบทบาทที่เป็นระบบและชัดเจนนั้น ควรจะต้องศึกษาจากความต้องการในการปฏิบัติจริงของผู้สวมบทบาทและความคาดหวังในตำแหน่งหรือสถานภาพนั้นของคนส่วนใหญ่ในสังคมด้วย กลุ่มคนในสังคมจึงจะอยู่รวมกันได้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อยไม่เกิดความวุ่นวายสับสนในบทบาทของตน

ตอนที่ 2 แนวความคิดในการศึกษาบทบาทผู้สูงอายุ

ในปัจจุบันนี้ ทั่วโลกกำลังประสบปัญหาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของประชากรที่มีจำนวนผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น จากการสำรวจของสหประชาชาติในปี พ.ศ. 2525 พบว่า ในโลกมีพลเมืองที่มีอายุเกิน 60 ปีขึ้นไปประมาณ 600 ล้านคน ประมาณครึ่งหนึ่งอยู่ในประเทศกำลังพัฒนา และคาดว่าในปี พ.ศ. 2543 จะมีผู้สูงอายุในโลกประมาณ 3 ใน 5 ของประชากรโลก จากสาเหตุดังกล่าวสหประชาชาติจึงให้ความสำคัญกับปัญหาผู้สูงอายุ และจัดให้มีการประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยเรื่องผู้สูงอายุ โดยพิจารณาปัญหาใน 3 ประเด็นด้วยกัน คือ

1. ด้านมนุษยธรรม (Humanitarian Issues) ซึ่งผู้สูงอายุควรจะได้รับความช่วยเหลือตามหลักมนุษยธรรม และความต้องการของผู้สูงอายุเอง เช่น ด้านสุขภาพอนามัย ที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม สวัสดิการสังคม ความมั่นคงทางรายได้ เป็นต้น

2. ด้านการพัฒนา (Developmental Issues) ซึ่งก็คือบทบาทของผู้สูงอายุในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นความรับผิดชอบของรัฐบาลในการทำให้ความสูงอายุของประชากรมีผลทางลบน้อยที่สุดต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม รวมทั้งการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีบทบาทในการพัฒนาประเทศโดยส่วนรวมด้วย

3. ด้านการศึกษา (Educational Issues) มีทั้งการให้การศึกษาแก่ผู้สูงอายุและการศึกษาด้านวิชาการ เรื่องผู้สูงอายุ เช่น การแพทย์ การพยาบาล การสังคมสงเคราะห์ รวมทั้งการให้การศึกษาแก่ประชาชนทั่วไปในการรักษาวินัยธรรมที่ดี การให้ความเคารพแก่ผู้สูงอายุ การรักษาความมีกตัญญูแก่ผู้สูงอายุและการรักษาวินัยธรรมอันดีที่ครอบครัวมีต่อผู้สูงอายุ

จากแนวทางในการดำเนินกิจกรรมระดับชาติทั้ง 3 แนวทางดังกล่าว เป็นการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเป็นทั้งผู้รับบริการและผู้ส่งเสริมการพัฒนาประเทศโดยรวม รัฐบาลไทยในฐานะประเทศสมาชิกขององค์การสหประชาชาติจึงได้จัดตั้ง คณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2525 ซึ่งมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเป็นประธานกรรมการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำหน้าที่กำหนดนโยบาย วางแผน และดำเนินกิจกรรมระดับชาติที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา นั้น ขนาดและสัดส่วนของประชากรผู้สูงอายุในประเทศไทยได้เพิ่มขึ้นเล็กน้อยอย่างช้า ๆ แต่ในอนาคตมีแนวโน้มว่าโครงสร้างทางอายุของประชากรจะเปลี่ยนเข้าสู่ภาวะการเป็นประชากรผู้สูงอายุ คือ มีจำนวนและสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุเพิ่มมากกว่าในปัจจุบันเท่าตัว สาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลงนี้เกิดจากภาวะเจริญพันธุ์ที่สูงขึ้นในอดีตช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และจะเข้าสู่วัยสูงอายุอีก 20 ปีข้างหน้า ประกอบกับการลดลงของภาวะเจริญพันธุ์ในช่วงเวลา 10 กว่าปีที่ผ่านมาและมีแนวโน้มว่าจะลดภาวะเจริญพันธุ์ต่อไปอีกในอนาคต

ในด้านบทบาทและสถานภาพของผู้สูงอายุในสังคมไทยนั้น ผู้สูงอายุเคยเป็นผู้ที่มีสถานภาพสูง เป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องนับถือและเป็นเสมือนมโหรีธรรมไทรที่ให้ความร่มเย็นแก่ครอบครัว เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน เป็นผู้ถ่ายทอดขนบธรรมเนียมประเพณี วิชาชีพ และวิถีการดำรงชีวิตในสังคม ตลอดจนเป็นผู้ควบคุมการใช้จ่ายต่าง ๆ ในครอบครัวอีกด้วย แต่ในปัจจุบันเมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป บทบาทและสถานภาพของผู้สูงอายุในสังคมก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยเฉพาะในสังคมเมือง เช่น กรุงเทพมหานคร ที่อาศัยการอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรมเป็นสิ่งสำคัญ ลักษณะการดำเนินชีวิตโดยทั่วไปอาศัยการทำมาหากินจากการประกอบอาชีพลักษณะต่าง ๆ ตามความถนัด ความรู้และความสามารถของแต่ละบุคคล การศึกษาในสถาบันการศึกษาเพื่อให้ได้มาประกอบอาชีพ จึงเป็นสิ่งจำเป็น คนรุ่นเยาว์จึงมีการศึกษามากกว่าคนรุ่นก่อน อีกทั้งการถ่ายทอดวิชาชีพจากพ่อแม่ในครอบครัวหรือผู้สูงอายุในชุมชนไม่มีความจำเป็นอีกต่อไป บทบาทและสถานภาพของผู้สูงอายุในครอบครัวและชุมชนจึงลดลง

คณะอนุกรรมการการศึกษาวิจัยและวางแผนระยะยาว เกี่ยวกับผู้สูงอายุในคณะอนุกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ ได้เล็งเห็นความสำคัญของบทบาทผู้สูงอายุในสังคมไทย และได้ให้แนวความคิดไว้ในแผนระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุแห่งชาติ พ.ศ. 2525 - 2544 ซึ่งสรุปความใฝ่ของผู้สูงอายุยังมีความรู้ความสามารถ พลังความคิด โดยเฉพาะประสบการณ์ ที่ควรนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมได้อีกมาก แต่ค่านิยมของสังคมได้จำกัดบทบาทของผู้สูงอายุไว้เพียงการไปวัด ฟังเทศน์ และเลี้ยงหลานเท่านั้น โดยมองข้ามคุณค่าความรู้และประสบการณ์ที่ผู้สูงอายุได้สะสมมาตลอดชีวิต โดยเฉพาะความรู้ด้านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี คุณธรรมและจริยธรรม หากได้มีการรับและถ่ายทอดไว้อย่างเหมาะสมก็จะทำให้ได้ประโยชน์จากผู้สูงอายุ และ เป็นการเพิ่มบทบาทผู้สูงอายุให้กับสังคมและครอบครัวอีกด้วย และการสนับสนุนส่งเสริมให้ผู้สูงอายุยังคงมีบทบาทมีส่วนร่วมในสังคมนั้นนอกจากจะทำให้ผู้สูงอายุไม่รู้สึกเหงา โดดเดี่ยว และ เห็นชีวิตมีคุณค่ามากขึ้นแล้วยังช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถปรับตัว เข้ากับการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ ผู้สูงอายุควรได้รับการสนับสนุนให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมตามความถนัดและความสามารถของแต่ละบุคคล โดยเฉพาะบทบาทที่ปรึกษาซึ่งจะได้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ต่าง ๆ บทบาทเช่นนี้ย่อมเป็นผลให้ผู้สูงอายุมีความภูมิใจในตนเองและเห็นคุณค่าของตนในการที่จะดำรงชีวิตอยู่ต่อไป แต่มีเงื่อนไขที่จำเป็นประการหนึ่ง คือการปรับปรุงความสัมพันธ์ระหว่างประชากรกลุ่มผู้สูงอายุกับประชากรกลุ่มอื่น ๆ ให้มีส่วนร่วมในการดำรงชีวิตและรับใช้สังคมร่วมกัน โดยเฉพาะในการสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวให้ทุกคนมีหน้าที่และความรับผิดชอบร่วมกันอย่างแท้จริง

จากแนวความคิดและปัญหาที่กล่าวมาแล้วนั้น จะพบว่าผู้สูงอายุยังเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ในการที่จะทำประโยชน์ให้แก่ครอบครัวและชุมชนได้อีกมาก สังคมจึงควรให้โอกาสแก่ผู้สูงอายุได้มีส่วนร่วมในการปรับปรุงชีวิตในชุมชนให้ดีขึ้น อีกทั้งควรส่งเสริมให้ผู้สูงอายุสามารถมีชีวิตอยู่ร่วมกับบุตรหลานในครอบครัว การดูแลเลี้ยงดูผู้สูงอายุ ในบั้นปลายชีวิตเป็นการแสดงความกตัญญูต่อผู้ที่ควรจะได้รับ การส่งเสริมให้มากขึ้น และถือเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่ควรรักษาไว้ เพื่อถ่ายทอดแก่เยาวชนและบุคคลทุกรุ่นทุกวัย ตลอดจนการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีบทบาทและสถานภาพเป็นที่ยกย่องนับถือในครอบครัวและชุมชนมากขึ้น เพื่อจะได้เป็นกำลังในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศชาติสืบไป

ตอนที่ 3 การเปลี่ยนแปลงทั่วไปของการสูงอายุ

มนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาที่อายุเพิ่มขึ้น การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น 2 รูปแบบคือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและหน้าที่ของร่างกาย กับ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการปรับตัวทั้งทางร่างกาย จิตใจ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมของแต่ละบุคคล กระบวนการเปลี่ยนแปลงของชีวิตมนุษย์นับตั้งแต่แรกเกิด จนถึงอายุ 40 ปี จะมีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะเจริญงอกงามและสร้างเสริม แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหลังอายุ 40 ปีไปแล้วจะเป็นไปในทิศทางตรงข้าม คือ มีลักษณะการเปลี่ยนแปลงเป็นการลดอัตราความเจริญงอกงามและความเสื่อม (กุลยา และเกษม ต้นติผลาชีวะ 2528 : 5) เพื่อความเข้าใจเกี่ยวกับการสูงอายุและการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับการสูงอายุให้ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงสรุปการเปลี่ยนแปลงไว้ดังนี้ คือ

1. การเปลี่ยนแปลงทางสรีระวิทยา

มีการเปลี่ยนแปลงในหน่วยเล็กที่สุดของชีวิต คือ ในระดับ เซลล์ ซึ่งมีการเจริญเติบโต ตายลงและมีการสร้างเซลล์ใหม่ขึ้นทดแทน เมื่ออายุมากขึ้นจำนวนของเซลล์ที่ตายเพิ่มมากขึ้น ทำให้ความสามารถในการทำงานของระบบต่าง ๆ จะลดลง คือ

1.1 ระบบผิวหนัง (Integumentary System)

ผิวหนังบางลง เซลล์ผิวหนังลดลง ความยืดหยุ่นไม่ดี ผิวหนังเหี่ยว และมีรอยย่นมากขึ้น ท่อมเหงื่อไม่สามารถขับเหงื่อได้ดี การระบายความร้อนโดยวิธีการระเหยไม่ดี จึงไม่สามารถควบคุมอุณหภูมิร่างกายได้ ท่อมไขมันทำงานน้อยลง ผิวหนังแห้งและแตกง่าย ไขมันใต้ผิวหนังลดลงทำให้ทนต่อความหนาวเย็นได้น้อยลง สีของผิวหนังจะคล้ำขึ้น ผมหงอกและขนทั่วไปสีจางลงเป็นสีขาวและจำนวนลดลงด้วย การรับความรู้สึกต่ออุณหภูมิ การสัมผัส แทะและความเจ็บปวดที่ผิวหนังลดลง ระดับความทนต่อความเจ็บปวดสูงขึ้น

1.2 ระบบประสาทและประสาทสัมผัส (Nervous System and Special Senses)

ความสามารถของศูนย์กลางควบคุมประสาทลดลง ประสิทธิภาพการทำงานของสมองลดลงเพราะการเสื่อมของเซลล์สมอง การตอบสนองต่อปฏิกิริยาต่าง ๆ ลดลง ความคิดความจำเสื่อม ความไวในการสังเกตรายละเอียดต่าง ๆ โดยทั่วไปของร่างกายช้าลง

การมองเห็นไม่ดี ระบบประสาทตา กล้ามเนื้อตา และแก้วตาจะเสื่อมสมรรถภาพลง โดยทั่วไปสายตางจะยาวขึ้น คือไม่สามารถมองเห็นใกล้ได้เท่ากับคนสายตปกติ ความไวต่อแสง การกระพริบตาทางลตประสิทธิภาพลง สิ้นย่นตาก็เริ่มขุ่นมัวไมสดีสเพราะขาดไขมัน ผนังตาเหี่ยวและและการกระพริบตาช้าลง

สมรรถภาพของการได้ยินเสื่อมเพราะการเสื่อมของเยื่อประสาทตอนใน (Cochlea Basal Tune) เยื่อแก้วหูแข็งตัวมากขึ้น คนสูงอายจึงไม่สามารถจะได้ยินเสียงในระดับสูง ๆ มากได้คือ เกิดอาการหูตึง เสียงพูดของผู้สูงอายุเปลี่ยนไปเพราะมีการเสื่อมของกล้ามเนื้อกล่องเสียง สายเสียงจะบางลงทำให้เสียงของคนสูงอายุแหลมขึ้น การควบคุมระดับเสียงทำได้ไม่นาน การพูดจะช้าลง จังหวะการหยุดคุยและนานขึ้น อาการอ้ออ่างมากขึ้น

การดมกลิ่นไม่ดีเพราะมีการเสื่อมของเยื่อบุโพรงจมูก พบได้ถึง 40% ของผู้สูงอายุที่มีอายุมากกว่า 65 ปี การรับรสของลิ้นเสียไป เนื่องจากจำนวนของประสาทการรับรส (Taste Bud) หดตัวและเสื่อมลง ความไวต่อการสัมผัสและการรับรู้ก็เสื่อมถอยลงเช่นกัน

ประสาทที่เกี่ยวของกับการสมดุลของการทรงตัวก็เสื่อมประสิทธิภาพลง ทำให้ผู้สูงอายุเกิดอุบัติเหตุทุกหลมง่าย

1.3 ระบบกล้ามเนื้อและกระดูก (Musculoskeletal System)

ความสามารถของกล้ามเนื้อลาย (กล้ามเนื้อที่ทำงานภายใต้อำนาจของจิตใจ เป็นกล้ามเนื้อที่เกาะติดกับกระดูกโดยมีเส้นเอ็นยึด เช่น กล้ามเนื้อแขนขา) ในการยึดหดตัวลง ช้าลง โยโคลาเจน (Collagen Fiber) เพิ่มมากขึ้น กล้ามเนื้อหย่อนยานและการประสานงานขาดประสิทธิภาพ เส้นเอ็นและใยยึดเหนี่ยวประสานระหว่างมัดกล้ามเนื้อต่าง ๆ ให้ยึดติดกันประกอบด้วย Collagen ซึ่งเป็นโปรตีนเมื่ออายุมากขึ้นเกิดการสับสน (Cross Link Age) ทำให้ยึดหดตัวลำบากหรือเมื่อเกิดการฉีกขาดจะประสานตัวช้าหรือประสานไม่สนิทเป็นรอยแผลเป็นและหายช้าในคนสูงอายุ ส่วนกล้ามเนื้อเรียบ (Smooth Muscle) คือ กล้ามเนื้อที่อยู่ตามผนังอวัยวะภายในที่กลวง เช่น ในช่องท้อง ปอดและหลอดเลือด ซึ่งทำงานโดยระบบประสาทอัตโนมัติ ซึ่งพบว่ามีเปลี่ยนแปลงน้อย (ยกเว้นกล้ามเนื้อในหลอดเลือด และทำงานเป็นปกติแม้ว่าอายุจะสูงขึ้นก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบกับกล้ามเนื้อประเภทอื่น ๆ)

กระดูกมีน้ำหนักลดลง แคลเซียมละลายออกจากกระดูกมากขึ้น ทำให้กระดูกเปราะและหักง่าย ความยาวของกระดูกสันหลังลดลง หมอนรองกระดูกบางลง หลังค่อมมากขึ้น น้ำหนักไขข้อลดลง การเคลื่อนไหวของข้อต่าง ๆ ไม่สะดวกเกิดการอักเสบติดเชื้อได้ง่าย หน้าที่ของฮอร์โมนทำให้กินอาหารไม่สะดวก ไม่อร่อยและอาจทำให้ลักษณะการพูดจาเปลี่ยนแปลงไป

1.4 ระบบการหมุนเวียนของโลหิต (Circulatory System)

ในผู้สูงอายุลักษณะโครงสร้างของหัวใจไม่เปลี่ยนแปลง ขนาดของหัวใจอาจโตขึ้น กล้ามเนื้อหัวใจมีแคลเซียมมาเกาะมากขึ้น เกิดภาวะหัวใจเต้นผิดจังหวะ ลิ้นหัวใจแข็งและหนาขึ้นทำให้เกิดภาวะหัวใจรั่วและตีบได้ ประสิทธิภาพการทำงานของหัวใจลดลง อัตราการเต้นของหัวใจลดลง ปริมาณเลือดออกจากหัวใจในเวลา 1 นาที ลดลงประมาณ 40 % จากอายุ 20 ถึง 60 ปี หลอดเลือดเกิดภาวะเสื่อม ผนังหลอดเลือดสูญเสียความยืดหยุ่น หลอดเลือดแดงแข็งตัว ความแรงของชีพจรลดลง รูหลอดเลือดแคบเข้ามีโอกาสเกิดการอุดตันของหลอดเลือดได้ ผู้สูงอายุจึงมีโอกาสที่จะเป็นโรคเกี่ยวกับหัวใจและหลอดเลือดสูงกว่าคนกลุ่มอายุอื่น

1.5 ระบบทางเดินหายใจ (Respiratory System)

อัตราการหายใจเข้าออกของผู้ใหญ่ปกติเฉลี่ยประมาณ 15-18 ครั้งต่อวินาที การหายใจเข้าออกตลอดจนความถี่และความลึกของการหายใจขึ้นอยู่กับการทำงานของศูนย์ควบคุมการหายใจในสมองซึ่งทำงานโดยอัตโนมัติ การปรับความถี่และความลึกของการหายใจเพื่อให้ร่างกายได้รับ Oxygen เพียงพอกับความต้องการของเซลล์ต่าง ๆ ในร่างกาย เมื่ออายุมากขึ้นประสิทธิภาพการทำงานของระบบหายใจลดลงประมาณ 50 % เพราะเนื้อเยื่อของปอดเปลี่ยนแปลงทำให้ปริมาณ Oxygen ที่เข้าไปในร่างกายได้น้อย การขาด Oxygen ทำให้เกิดการวิงเวียนเป็นลมได้ง่าย กล้ามเนื้ออ่อนแอ และถ้าขาดมากก็จะเกิดการสับสนหรือถึงแก่กรรมได้

1.6 ระบบทางเดินอาหาร (Digestive System)

ซึ่งประกอบด้วย ปาก ฟัน น้ำลาย น้ำย่อยและอวัยวะเกี่ยวกับการย่อยต่าง ๆ คนเรากินอาหารเพื่อเพิ่มพลังงานปรับอุณหภูมิร่างกายและซ่อมแซมเนื้อเยื่อส่วนที่สึกหรอ ควรได้สารอาหารครบทั้ง 5 ประเภทตามความต้องการของร่างกาย ปริมาณอาหารก็ขึ้นอยู่กับการใช้พลังงานของแต่ละบุคคล เมื่ออายุมากขึ้นความอยากอาหารจะลดลง เพราะประสาทรับกลิ่น รส

มีความสามารถน้อยลง รวมทั้งการเปลี่ยนของเหงื่อและฟัน ทำให้กินอาหารลำบาก การหลั่งของน้ำย่อยในกระเพาะอาหารน้อยลง กรดเกลือในกระเพาะอาหารอยู่ในระดับต่ำ อาหารถูกย่อยไม่สมบูรณ์ ความสามารถของระบบย่อยน้อยลง ทำให้เกิดท้องอืด ท้องเฟ้อได้ง่าย นอกจากนี้ยังการกิน การเลือกกินอาหารแต่ละอย่างทำให้คนสูงอายุขาดโปรตีนและวิตามินบางอย่างได้ง่าย

1.7 ระบบทางเดินปัสสาวะและระบบสืบพันธุ์ (Genitourinary System)

ขนาดของไตลดลง หน่วยไตมีจำนวนลดลง ผนังหลอดเลือดแดงที่ไปเลี้ยงไตแข็งตัวขึ้น ทำให้การไหลเวียนเลือดในไตลดลงประมาณ 53% และอัตราการกรองของไตลดลง การทำงานของท่อไตลดลงทำให้การดูดกลับของสารต่าง ๆ น้อยลงเมื่ออายุมากขึ้น การถ่ายปัสสาวะจะมีปริมาณลดลงแต่บ่อยครั้งขึ้น ปัสสาวะเจือจางมากขึ้น เนื่องจากกล้ามเนื้อของกระเพาะปัสสาวะอ่อนกำลังลง ขนาดของกระเพาะปัสสาวะลดลง เพศชายต่อมลูกหมากมักโตขึ้น เพศหญิงรังไข่จะฝ่อ เล็กลงมีน้ำหนักเหลือเพียงครึ่งหนึ่งของวัยสาว ผิวงรังไข่ซืดขาวและย่น ปีกมดลูกหดเหี่ยว มดลูกมีขนาดเล็กลง เยื่อบุภายในมดลูกจะบางลง แต่ยังสามารถตอบสนองต่อการกระตุ้นของฮอร์โมนได้ดี ปากมดลูกเหี่ยวและขนาดเล็กไม่มีเมือกหล่อลื่น ช่องคลอดแคบและสั้นลง รอยย่นและความยืดหยุ่นลดลง สีขาวซืดเพราะมีเลือดมาเลี้ยงน้อยลง สารหล่อลื่นภายในช่องคลอดลดลง ช่องคลอดมีสภาวะเป็นด่าง อวัยวะสืบพันธุ์ภายนอกเหี่ยวย่นเพราะไขมันใต้ผิวหนังลดลง กล้ามเนื้อภายในอุ้งเชิงกรานหย่อนตัว ทำให้เกิดภาวะกระบังลมหย่อนและกลั้นปัสสาวะไม่ได้

1.8 ระบบต่อมไร้ท่อและฮอร์โมน (Endocrine System)

ประสิทธิภาพการทำงานของต่อมไร้ท่อเสื่อมถอยลง เมื่ออายุมากขึ้น การขับปริมาณของฮอร์โมนน้อยลง ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงดังนี้

ต่อมไทรอยด์ โดยเฉพาะสมองส่วนหน้า จะเลือกการให้ฮอร์โมนต่ำ ทำให้เบื่ออาหาร

ต่อมไทรอยด์ มีขนาดเล็กลงเมื่ออายุเกิน 50 ปีไปแล้ว การผลิตฮอร์โมนต่ำลงอาจทำให้เบื่ออาหาร ตับอ่อนหลังอินซูลินน้อยลง การใช้น้ำตาลในร่างกายน้อยลง ผู้สูงอายุจึงมีแนวโน้มที่จะเป็นเบาหวานได้ง่ายกว่าคนกลุ่มอื่น

ตอมเพศ มีการเปลี่ยนแปลงทั้งรูปร่างและโครงสร้างของอวัยวะสืบพันธุ์และอวัยวะที่เกี่ยวข้อง ความรู้สึกทางเพศลดลง ฯลฯ

2. การเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์และจิตใจ

การเปลี่ยนแปลงทางสภาพร่างกายและสังคม มีผลโดยตรงต่อสภาพอารมณ์และจิตใจของผู้สูงอายุ การที่กำลังลดถอย การหยุดหรือปลดจากงานประจำ การเปลี่ยนแปลงวิถีทางดำเนินชีวิตหลังจากเคยทำงานในช่วงเวลา 20 - 30 ปี การลดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ลง วงสังคมแคบลง ทำให้เกิดความรู้สึกสูญเสียทางบทบาท ซึ่งอาจมีผลกระทบกระเทือนทางเศรษฐกิจ ทำให้ความมั่นใจในตนเอง ในความสามารถและคุณค่าของตนเองลดลง และอาจเกิดการสงสารตนเอง ยิ่งถ้าเกิดสูญเสียสามีหรือภรรยาหรือบุตรที่เป็นบุคคลใกล้ชิด หรือเพื่อนสนิทรุ่นราวคราวเดียวกันก็จะทำให้เกิดความกระทบกระเทือนใจมากขึ้น และยังถ้าสุขภาพทางกายขาดผู้ใกล้ชิดดูแลจะทำให้เกิดความรู้สึกหมดหวังท้อแท้เพิ่มเป็นทวีคูณ

ความรู้สึกสูญเสียบทบาทในวัยสูงอายุ มักเกิดขึ้นในหมู่พวกนั่งโต๊ะประจำมากกว่าพวกทำงานฝีมือ และเกิดในกลุ่มผู้ชายมากกว่าผู้หญิง เพราะผู้หญิงนั้นได้ผ่านการสูญเสียบทบาทและการปรับตัวมาก่อนชาย คือช่วงหมดประจำเดือนราวอายุ 45 - 50 ปี

และโดยทั่วไปบุคลิกลักษณะ (Personality Trait) ของกลุ่มคนสูงอายุจะแตกต่างจากคนกลุ่มอื่น คือแรงจูงใจ ความกระตือรือร้นในการทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยทั่วไปลดลง การมองปัญหาต่าง ๆ ผิดแปลกไปจากหนุ่มสาว เพราะมีประสบการณ์มากกว่า การมองรอบคอบลึกซึ้งกว่า แต่การปรับและเปลี่ยนแปลงแนวความคิดต่าง ๆ เป็นไปได้ยากมีการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมส่วนตัวจากกิจกรรมที่รวดเร็ว เป็นช้าลงหรือเปลี่ยนแนวทางทุก ๆ ด้านทั้งทางการใช้กิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจ การกีฬา กิจกรรมทางเพศ ฯลฯ

การปรับตัวทางด้านอารมณ์และจิตใจของแต่ละบุคคลย่อมแตกต่างกันไป ตามความสามารถของแต่ละบุคคลและสิ่งแวดล้อม ระดับการศึกษาและฐานะทางเศรษฐกิจรวมทั้งการเตรียมตัวรับสภาพเข้าสู่วัยชรา รวมทั้งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ บางสังคมถือว่าช่วงเวลาของการสูงอายุเป็นช่วงเวลาที่ได้รับการยกย่อง มีประโยชน์เป็นที่พึ่งของลูกหลานหรือเป็นช่วงที่ได้รับการพักผ่อนใช้ชีวิตอย่างสงบ ก็อาจจะช่วยให้ผู้สูงอายุปรับตัวได้ดีและมีความสุขขึ้น

3. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม

นอกจากการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย จิตใจ และอารมณ์แล้ว ผู้สูงอายุยังมีความเกี่ยวข้องกับคนอื่น ๆ ทั่วไปในสังคมด้วยว่ามองบทบาทหรือแบ่งแยกกลุ่มผู้สูงอายุในสถานภาพใด สังคมที่เน้นความสำคัญและความสำเร็จของกลุ่มหนุ่มสาวมากกว่า ยิ่งจะทำให้กลุ่มผู้สูงอายุรู้สึกว่าตนเองไร้ประโยชน์และเป็นภาระแก่สังคมมากขึ้นเท่านั้น แต่ถ้ามองสังคมที่มองผู้สูงอายุว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ มีประสบการณ์ มีความเฉลียวฉลาด ให้ประโยชน์แก่สังคมทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ กลุ่มผู้สูงอายุก็จะผ่านเข้าสู่บทบาทนั้นโดยไม่รู้สึกลำบากและกระทบกระเทือนการสูญเสียบทบาทอย่างรวดเร็ว นอกจากการรับรู้ของสังคมที่มีต่อบทบาทผู้สูงอายุ โดยทั่วไปแล้ว บริการต่าง ๆ ที่สังคมเตรียมไว้ให้ผู้สูงอายุ เช่น บริการทางการแพทย์ บำเหน็จบำนาญ สวัสดิการสังคม ฯลฯ ย่อมเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าสังคมนั้น ๆ รู้สึกเอื้อโย มีการตอบแทน ให้กำลังใจแก่ผู้สูงอายุมากน้อยเพียงไรที่จะช่วยให้ผู้สูงอายุได้อยู่เป็นสุข และมีอายุยืนนานสืบไป

อาชีพบางประเภทที่ต้องอาศัยการสะสมประสบการณ์ หรือทุนทรัพย์และความยาวนานที่อยู่ในอาชีพเพื่อการเชื่อถือยอมรับของสังคม ผู้สูงอายุย่อมจะได้เปรียบและประสบผลสำเร็จดีกว่า เช่น การเป็นผู้นำทางการเมือง ผู้บริหารระดับสูง ที่ปรึกษาทางธุรกิจ ผู้นำทางศาสนาหรือธุรกิจขนาดใหญ่ เป็นต้น แต่อาชีพที่ต้องอาศัยกำลังกายหรือรูปร่างหน้าตา เช่น อาชีพนักแสดง นักร้อง หรือกรรมกรแบกหาม การที่อยู่ในอาชีพนั้นจะเป็นช่วงสั้นและวัยหนุ่มสาว เท่านั้นที่ได้เปรียบ

อย่างไรก็ตามมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเปลี่ยนแปลงฐานะทางเศรษฐกิจอันเนื่องจากการหยุดงานประจำของผู้สูงอายุทั่ว ๆ ไป โดยเฉพาะผู้สูงอายุในสังคมเมือง คือ การลดบทบาทและการเกี่ยวของทางสังคม การทำกิจกรรมต่าง ๆ ทางสังคมลดลง กิจกรรมต่าง ๆ ช่างตามจังหวะชีวิตของตนเอง วงสังคมแคบลงและการเกี่ยวของกับคนอื่น ๆ ก็จะมีเฉพาะกิจกรรมที่ตนเองเป็นศูนย์กลาง เช่น โรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น

กิจกรรมต่าง ๆ จะน้อยและช้าลง ไม่ค่อยมีการเคลื่อนไหวมากนัก การจับจ่ายใช้สอยเครื่องอุปโภคบริโภคต่าง ๆ ก็ลดลง กิจกรรมส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องผู้รับมากกว่าผู้ให้ และเป็นการกระทำโดยลำพังตนเอง เช่น อ่านหนังสือ ฟังวิทยุ เป็นต้น

เดิมในด้านความผูกพันกับครอบครัว และความกตัญญูของบุตรตอปีตามารดา ในการแต่งตั้งหัวหน้าหมู่บ้าน (Matai) ซึ่งเป็นตำแหน่งที่มีอิทธิพลเป็นตัวแทนของหมู่บ้าน ถ้าเลือกคนหนุ่มขึ้นมาแทนก็ยังมี การแต่งตั้งผู้สูงอายุเป็นที่ปรึกษา ถึงแม้สังคมนี้ตัดตัดต่อกับโลกภายนอกมาประมาณ 150 ปีแล้ว แต่ในเรื่องของประเพณี ค่านิยมและโลกทัศน์ที่เป็นอิทธิพลจากผู้สูงอายุยังคงอยู่และปฏิบัติสืบกันมา

ในปี ค.ศ. 1972 Donald O. Cowgill (Donald O. Cowgill and Lewell D. Holmes 1972 : 243-261) ได้เขียนเรื่องผู้สูงอายุในประเทศอเมริกา (Aging in American Society) ว่าประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้าด้านอุตสาหกรรม มีความเป็นเมืองมากและมีการเลื่อนชั้นทางสังคมรวดเร็ว สังคมเปลี่ยนแปลงไปสู่สมัยใหม่ มีประเพณีน้อยและมีการจำกัดบทบาทผู้สูงอายุควย แต่มีการประกันสังคมและสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุ เช่น มีบ้านคนชรา มีโรงพยาบาลสำหรับผู้สูงอายุ ฯลฯ แต่ในสังคมหนุ่มสาวมักจะไมกลาวถึงและไม่เปรียบเทียบตนเองกับคนสูงอายุเลย ในสังคมชนบทของสหรัฐอเมริกา นั้นครอบครัว เดียวมักขจัดผู้สูงอายุออกไป แต่ในครอบครัวแบบขยายที่ต้องการพึ่งพาอาศัยกับญาติผู้ใหญ่ จะมีการติดต่อกัน โดยเฉพาะในครอบครัวที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมมักจะมีการไปเยี่ยมเยียนญาติผู้ใหญ่ เป็นการแสดงความเคารพนับถือและยังสนใจที่จะอยู่ดูแล เช่นเดียวกับในสังคมอังกฤษซึ่ง แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมอย่างไร แต่ประเพณีดั้งเดิมก็ยังมียอิทธิพลอยู่

ในปี ค.ศ. 1975 มีรายงานที่เขียนโดย Bouvier, Leon and Others เรื่อง The Elder in America กลาวว่า ผู้สูงอายุในประเทศสหรัฐอเมริกา นั้น หมายถึง ผู้ที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไป และเป็นกลุ่มประชากรที่มีขนาดคงที่ จนกระทั่งปี ค.ศ. 1900 มีจำนวนผู้สูงอายุประมาณ 3 ล้านคน ในปี ค.ศ. 1940 มีผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอีก 3 เท่าตัว เป็น 9 ล้านคน และในปี ค.ศ. 1975 มีผู้สูงอายุในอเมริกาถึง 22 ล้านคน การเพิ่มขึ้นของจำนวนผู้สูงอายุนี้ นอกจากเป็นผลเนื่องจากการเพิ่มของประชากรอย่างรวดเร็วภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในปี ค.ศ. 1940 จากการสำรวจความคิดเห็นของผู้สูงอายุ พบว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังต้องการทำงานแต่สภาพร่างกายไม่อำนวย ส่วนรายได้นั้นได้รับจากสวัสดิการจ้ดให้ การที่ผู้สูงอายุต้องละบทบาทของตนเองจากการทำงานนั้นทำให้เกิดปัญหาความการปรับตัว ของผู้สูงอายุซึ่งต้องการความช่วยเหลือ และปัญหาดังกลาว เป็นปัญหาที่ผู้สูงอายุทั่วโลกต้องประสบ โดยเฉพาะในประเทศที่กำลังพัฒนาที่สภาพสังคมมีการเปลี่ยนแปลงทำให้ผู้สูงอายุต้องอยู่ลำพังมากขึ้น การแก้ปัญหานี้ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายรวมทั้งผู้สูงอายุเองควย

ในปี ค.ศ. 1981 มีรายงานที่เขียนโดย Kurodo, Toshio and Phillip M. Hauser ใน Nupri Research Paper Series No.1 เรื่อง Aging of the Population of Japan and It's Policy Implication กล่าวว่า เนื่องมาจากนโยบายการเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็ว (Baby Boom) ของประเทศญี่ปุ่นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในช่วงปี ค.ศ. 1947 - 1949 เป็นผลให้ แนวโน้มของประชากรผู้สูงอายุในประเทศญี่ปุ่นเพิ่มขึ้น จาก 5.3% ในปี ค.ศ. 1955 เป็น 7.9% ในปี ค.ศ. 1975 และคาดว่าจะเพิ่มเป็น 15% ของประชากรทั้งประเทศในปี ค.ศ. 2000 การที่มีผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้นในประเทศเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงความเจริญก้าวหน้าและความทันสมัยในวิทยาการทางการแพทย์และการสาธารณสุข แต่ในขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดปัญหาขึ้นมากมายทั้งปัญหาส่วนตัวและปัญหาสังคม ทำให้ผู้สูงอายุต้องแยกออกจากครอบครัว ความมีอำนาจที่ลดถอยลง รวมทั้งการถูกปลดออกจากระบบเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ผู้สูงอายุมีบทบาทใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม เนื่องจากในสังคมประเทศญี่ปุ่นสมัยก่อนไม่มีโรงเรียน การถ่ายทอดความรู้จึงใช้วิธีเล่าต่อกันมา ผู้สูงอายุถูกยกย่องในฐานะผู้รู้ แต่ในปัจจุบันวิทยาการต่าง ๆ ได้เจริญก้าวหน้ามากขึ้น คนสามารถศึกษาหาความรู้ได้จากสื่อต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวได้อย่างกว้างไกล รวมทั้งการที่เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาททำให้ผู้สูงอายุว่างงานมากขึ้น หนุ่มสาวยุคใหม่ที่มีความรู้ความสามารถเข้ามามีบทบาทในการทำงาน ทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกว่าตนคอยคุณค่างานอื่น ๆ ที่ตามมาของผู้สูงอายุ คือ ปัญหาด้านสุขภาพและโรคภัยไข้เจ็บ รวมทั้งอารมณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ผู้สูงอายุไม่มีความสุข

นโยบายในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว เกี่ยวข้องกับบุคคลและสังคม ซึ่งอาจสรุปได้ว่า

1. ให้ผู้สูงอายุมีรายได้เพียงพอที่จะเลี้ยงตนเองได้ ซึ่งอาจจัดในรูปแบบของสวัสดิการสังคม หรือมีงานเล็ก ๆ น้อย ๆ ทำ
2. ให้ผู้สูงอายุมีบทบาทต่อสังคมในฐานะผู้ที่มีประสบการณ์ และมีส่วนช่วยเหลือสังคม
3. ให้ผู้สูงอายุได้รับบริการด้านสุขภาพอย่างเพียงพอ

ในปี ค.ศ. 1983 Kenichi Furuya ได้เปรียบเทียบภาวะการมีงานทำของผู้สูงอายุในประเทศญี่ปุ่นและประเทศสหรัฐอเมริกา โดยเงื่อนไขการพิจารณาความแตกต่างของประชากรสูงอายุ 2 ประเทศนี้ว่า

1. ความแตกต่างของสัดส่วนอายุคนทำงานต่างกัน เนื่องจากการกำหนดอายุคนในการออกจากงานไม่เท่ากัน โดยต้องเทียบอายุ 55 - 60 ปี ในประเทศญี่ปุ่นกับอายุ 60 - 65 ปีในอเมริกา

2. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางอายุเป็นประชากรสูงอายุในประเทศอเมริกาสูงกว่าในประเทศญี่ปุ่น

การสำรวจทัศนคติในการทำงานของคนญี่ปุ่น พบว่าคนอายุ 30 - 40 ปี ต้องการจะทำงานจนอายุ 65 ปี คนอายุ 60 ปี ต้องการจะทำงานจนอายุ 65 ปี และคนอายุ 70 ปี ต้องการจะทำงานจนอายุ 75 ปี และจากการสำรวจคนอายุ 55 - 59 ปี พบว่า 90% อยากรับงานทำด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ 5% เพื่อสุขภาพและสังคมส่วนรวม แต่คนอายุ 65 - 69 ปีนั้น 70% ต้องการการทำงานเพื่อสุขภาพ 10% ต้องการมีส่วนร่วมทางสังคม ในประเทศสหรัฐอเมริกา การออกจากงานค่อนข้างกำหนดแน่นอนและมีการให้สวัสดิการเป็นเงินประกันสังคม การตัดสินใจในการกลับเข้าทำงานนั้นมีสาเหตุอย่างอื่นมากกว่าเรื่องสุขภาพและการไม่อยากอยู่บ้าน

ในประเทศญี่ปุ่นมีผลกระทบของตลาดแรงงานเนื่องจากการนำเอาเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในระบบการผลิต คือ ในขณะที่จำนวนแรงงานเพิ่มขึ้น 74% แต่ความต้องการพนักงานของบริษัทกลับลดลง 26% ปัญหานี้กระทบกระเทือนถึงผู้สูงอายุในญี่ปุ่นแน่นอน แต่ในอเมริกาประสบปัญหานี้มาก่อนประเทศญี่ปุ่น ทำให้มีการเปลี่ยนโครงสร้างของงานอาชีพอย่างเห็นได้ชัด คนที่ทำงานแบบใช้แรงงานหมดไป และอัตราการว่างงานของผู้สูงอายุไม่แตกต่างจากคนวัยกลางคนมากนัก (กลุ่มอายุ 35 - 49 ปีว่างงาน 3.9% ในขณะที่คนอายุ 65 ปี ว่างงาน 4.1 %)

นโยบายของทั้ง 2 ประเทศในการรับผิดชอบและจัดสวัสดิการให้ผู้สูงอายุถือเป็นเรื่องสำคัญ เนื่องจากการมีงานทำเป็นการวัดการพัฒนาของประเทศ ซึ่งถ้าพิจารณาผลระยะยาวจะพบว่าอัตราการว่างงาน 2% ของผู้สูงอายุในญี่ปุ่นไม่สูงนัก เมื่อเทียบกับประเทศอุตสาหกรรมทั่วไป และมีการวางแผนให้ 6% ของทุกบริษัทมีพนักงานที่มีอายุ 55 ปีขึ้นไป ในประเทศอเมริกานั้นไม่มีปัญหาเกี่ยวกับคนอายุ 40 - 65 ปี เพราะเขาให้คนออกจากงานอายุ 65 ปี แนวโน้มของกลุ่มคนอายุ 65 - 70 ปี เป็นปัญหาสำคัญที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะผู้ที่เกิดในช่วง Baby Boom กลายเป็นผู้สูงอายุ ซึ่งทาง A.D.E.A. (AGE DISCRIMINATION IN EMPLOYMENT ACT) ของอเมริกาจะพยายามฝึกอาชีพใหม่ให้ผู้สูงอายุสามารถหารายได้ด้วยตนเอง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุในประเทศไทยทางด้านสังคมศาสตร์ เท่าที่ผ่านมานั้นแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1. งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับความทันสมัยและภาพพจน์เกี่ยวกับตนเองของผู้สูงอายุ
2. งานวิจัยเกี่ยวกับปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุ
3. งานวิจัยที่เกี่ยวกับบทบาทและสถานภาพผู้สูงอายุ

ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับความทันสมัยและภาพพจน์เกี่ยวกับตนเองของผู้สูงอายุ

ในปี พ.ศ. 2522 สุวรรณีย์ พลัฒลาทอง ได้ศึกษาเรื่อง ความทันสมัยและภาพพจน์เกี่ยวกับตนเองของคนชราในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า คนชราในเขตกรุงเทพมหานคร ส่วนใหญ่มีความทันสมัยในด้านการรับข่าวสาร ความสนใจในเหตุการณ์ปัจจุบัน การยอมรับความคิดเห็นใหม่ เชื่อในความสามารถของบุคคล เป็นคนมีเหตุมีผล รู้จักวางแผนชีวิตไว้ล่วงหน้าและมีความสัมพันธ์กับลักษณะพื้นฐานทางสังคม ได้แก่ เพศ ระดับการศึกษา และฐานะทางเศรษฐกิจ ในเรื่องภาพพจน์เกี่ยวกับตนเองนั้น คนชราส่วนใหญ่มองตนเองค่อนข้างมีคุณค่า และมีความคิดต่อตนเองไปในทางที่ดี

ในปี พ.ศ. 2523 พีรสิทธิ์ คำนวนศิลป์ และคณะ ได้ศึกษาเรื่องความทันสมัยภาพพจน์เกี่ยวกับตนเองและปัญหาบางประการของคนชรา พบว่า คนชราไทยเป็นผู้ที่มีระดับความทันสมัยค่อนข้างสูงในเรื่องของการอบรมเลี้ยงดูบุตร การยอมรับความคิดเห็นใหม่ ๆ การวางแผนล่วงหน้า ความสนใจในเหตุการณ์ปัจจุบัน และการรับข่าวสาร เพศชายมีความทันสมัยสูงกว่าเพศหญิงในเรื่องของภาพพจน์เกี่ยวกับตนเอง ผู้สูงอายุพิจารณาว่าตนเองยังมีประโยชน์ต่อสังคม และมองว่าตนเองยังมีคุณค่าต่อครอบครัวทั้งในด้านมีคุณค่าต่อบุตรหลาน เป็นที่พึ่งทางใจ ช่วยอบรมสั่งสอนบุตรหลาน ตลอดจนช่วยทำงานบ้านและดูแลบ้าน นอกจากนี้ยังมีคุณค่าต่อสังคมในด้าน การให้คำแนะนำเป็นที่ปรึกษาในการจัดพิธีกรรมต่าง ๆ และช่วยเหลือยามผู้อื่นเจ็บป่วยได้ ซึ่งผู้สูงอายุมองว่าตนเองมีคุณค่าต่อครอบครัวมากกว่าต่อสังคม

นอกจากผลงานวิจัยที่กล่าวมาแล้ว การศึกษาเกี่ยวกับภาพพจน์ของตนเองของผู้สูงอายุ นั้นมีผลงานวิจัยของ แวนทิพย์ น.สุพร ในปี พ.ศ. 2518 พบว่า ผู้สูงอายุมีทัศนคติที่ดีต่อชีวิต และมีภาพพจน์เกี่ยวกับตนเองในทางที่ดี ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ อุตตราพร บุณาค ที่ศึกษาในปีเดียวกัน โดยศึกษากับผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชราบ้านบางแค พบว่า ส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ดีต่อตนเอง ครอบครัว และสังคม

จากผลงานวิจัยที่กล่าวมาแล้วนั้นพอสรุปได้ว่าผู้สูงอายุในสังคมไทยนั้นเป็นผู้ที่มีระดับความทันสมัยค่อนข้างสูงและมีภาพพจน์เกี่ยวกับตนเองในทางที่ดีและมีคุณค่า

งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุ

ในปี พ.ศ. 2518 มีผลงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุ 3 เรื่องด้วยกันคือ

แวนทิพย์ น.สุพร ได้ศึกษาเรื่อง ปัญหาและการกำหนดนโยบายประชากรวัยชรา ในประเทศไทย โดยทำการศึกษาผู้สูงอายุทั้งที่อยู่ในสถานสงเคราะห์และนอกสถานสงเคราะห์ทั้งในเขตเมืองและชนบท พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ มีความสมบูรณ์ทางครอบครัว และสุขภาพอนามัยดี สำหรับผู้สูงอายุที่อยู่ในสถานสงเคราะห์นั้นตกอยู่ในสภาพจำยอม และเกิดขึ้นกับผู้สูงอายุในเมืองหลวงมากกว่าในต่างจังหวัด

คุณี สุทธิปริยาศรี และคณะ ได้ศึกษาเรื่องปัญหาและชุมพลังของผู้สูงอายุ โดยศึกษาจากผู้สูงอายุที่เป็นสมาชิกชุมนุมผู้สูงอายุของมูลนิธิวิจัยประสาทในพระบรมราชูปถัมภ์ พบว่า ผู้สูงอายุต้องการที่จะช่วยเหลือและทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่มีระดับการศึกษาสูงและมีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างมั่นคง ซึ่งจะเป็นชุมพลังที่ดีในการทำประโยชน์ให้กับสังคมได้ โดยเฉพาะถ้ามีการรวมกลุ่มผู้สูงอายุเป็นศูนย์อาสาสมัครผู้สูงอายุ เพื่อช่วยเหลือสังคมก็ยิ่งจะทำให้ผู้สูงอายุเป็นชุมพลังในการช่วยดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคมให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

อุตตราพร บุณาค ได้ศึกษาเรื่อง ปัญหาและความต้องการของคนชราในสถานสงเคราะห์คนชราบ้านบางแค พบว่า สาเหตุที่คนชราเข้าอยู่ในสถานสงเคราะห์ คือ ไม่มีที่อยู่อาศัย ขาดผู้อุปการะเลี้ยงดู ไม่สามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเองได้ และไม่ยอมเป็นภาระของผู้อื่น ทางด้านร่างกายเกิดความเจ็บป่วยเป็นโรคต่าง ๆ ทำให้ไม่สามารถรวมกิจกรรมต่าง ๆ ได้

ในปี พ.ศ. 2522 บุญยืน สุภาพ ไต่ศึกษาเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบปัญหา ความต้องการ และโลกทัศน์ของคนชรา ในสถานสงเคราะห์ของรัฐบาลและเอกชน พบว่า ปัญหา ที่คนชราต้องเข้ารับการสงเคราะห์ในสถานสงเคราะห์คือ ปัญหาเศรษฐกิจ รองลงไปคือ ปัญหาสุขภาพ ในด้านความต้องการของคนชรา พบว่า ต้องการได้รับการตอบสนองทางด้านร่างกาย ได้แก่ อาหาร ที่พักอาศัย ความปลอดภัย และการพักผ่อนด้วยกิจกรรมนันทนาการ นอกจากนี้ยังพบว่า คนชรา มีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และบุญกรรม และมีความวิตกกังวลในเรื่องอันตรายจากสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีผลต่อความตาย

ในปี พ.ศ. 2523 พีรสิทธิ์ คำนวนศิลป์ และคณะ ไต่ศึกษาปัญหา ของคนชรา พบว่า ปัญหาส่วนใหญ่ที่ผู้สูงอายุไทยต้องประสบ คือ การปรับตัวและใจให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว คนชรา รู้สึกว่าตนเองไม่สามารถจะเข้าใจสังคมปัจจุบันและไม่มี ความสามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความหมาย ส่วนปัญหาทางด้านจิตใจคือการวิตกกังวล เกี่ยวกับความตาย และความรู้สึกเหงาอยากให้มีลูกหลานหรือใครต่อใครมาคุยด้วย นอกจากนี้คนชราไทยยังประสบปัญหาด้านการเงินและสุขภาพด้วย

และในปี พ.ศ. 2527 ศุภลักษณ์ และเนาวรัตน์ พลายน้อย ไต่ทำวิจัยเรื่องผล กระทบของการพัฒนาที่มีต่อปัญหาและความต้องการของประชากรผู้สูงอายุ พบว่า ผู้สูงอายุโดยส่วน รวมมีปัญหาด้านเศรษฐกิจ ที่อยู่อาศัย สุขภาพอนามัย บทบาทในครอบครัวและชุมชนน้อย ส่วนใน ด้านความต้องการนั้น พบว่า ผู้สูงอายุมีความต้องการมากในด้านการปรับตัว มีความต้องการปาน กลางในด้านเศรษฐกิจ สุขภาพอนามัย และบทบาทในครอบครัวและชุมชนและมีความต้องการน้อย ในด้านที่อยู่อาศัย

โดยสรุปแล้ว ในด้านเกี่ยวกับปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุ พบว่า ผู้สูง อายุมีปัญหาในด้าน การปรับตัว การเงิน และสุขภาพ และมีความต้องการด้านความรู้ความเข้าใจ ในการปรับตัวในสังคม และปัจจัยในการดำรงชีวิต อันได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และเงิน

งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและสถานภาพของผู้สูงอายุ

ปี พ.ศ. 2511 Donald O. Cowgill ได้ทำการศึกษาเรื่อง บทบาทและสถานภาพผู้สูงอายุในสังคมไทย โดยศึกษาผู้สูงอายุที่หมู่บ้านเซิน จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ผู้สูงอายุยังคงมีสถานภาพทางสังคมและครอบครัวสูง ผู้สูงอายุได้รับการยกย่อง และยอมรับนับถือจากบุตรหลาน บทบาทที่เห็นได้ชัดของผู้สูงอายุ คือ บทบาทในการประกอบพิธีทางศาสนาในเทศกาลต่าง ๆ มีการแสดงออกด้วยการเคารพนับถือผู้ใหญ่ เช่น ประเพณีการรดน้ำคำหัวในวันสงกรานต์ ในด้านความสัมพันธ์ของผู้สูงอายุกับบุตรหลานเริ่มมีปัญหา เนื่องจากบุตรหลานเริ่มหันไปหาวัฒนธรรมตะวันตกมากขึ้น ทั้งด้านการแต่งกาย การแสดงออกต่าง ๆ ซึ่งผู้สูงอายุรับไต่ยาก ทำให้เกิดปัญหาช่องว่างระหว่างวัย

ในปี พ.ศ. 2523 จากการศึกษาของ ฟิริลท์ คำนวณศิลป์ และคณะ พบว่า ผู้สูงอายุไทยส่วนใหญ่มีความสุขภายในสถาบันครอบครัว โดยที่สถาบันครอบครัวยังเป็นสถาบันสำคัญในการปกป้องและดูแลสมาชิกที่เป็นผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในครอบครัวแบบขยายได้รับการเคารพนับถือเป็นอย่างดีจากบุตรหลานในครอบครัว ในเรื่องสถานภาพนั้น ผู้สูงอายุพิจารณาว่าตนเองมีสถานภาพทางสังคมต่ำและเห็นว่าตนเองได้รับความนับถือจากคนหนุ่มสาวในปัจจุบันน้อยลง

ปี พ.ศ. 2525 นิสา ชูโต ทำวิจัยเรื่อง คนชราไทย พบว่า ครอบครัวและลูก ๆ มีบทบาทสำคัญของชีวิตในวัยชรา คนชราส่วนใหญ่อยู่ร่วมกับคู่สมรสหรือครอบครัว ซึ่งเป็นลูกหลานหรือญาติพี่น้อง ลูก ๆ ของคนชราได้ให้ความช่วยเหลือในการทำกิจกรรมประจำวันต่าง ๆ เป็นส่วนใหญ่ การอยู่รวมกันนี้ทำให้คนชรามีบทบาทสำคัญในการเป็นที่ปรึกษาของครอบครัว และช่วยดูแลเลี้ยงหลานหรือเด็กเล็ก ซึ่งการเลี้ยงดูเด็กเล็กบางครั้งกลายเป็นภาระหนักของคนชรา คนชราไทยส่วนหนึ่งยังทำงานเพื่อหารายได้ประจำหลังอายุ 60 ปีไปแล้ว จนกระทั่งอายุมาก ๆ หรือสุขภาพไม่อำนวย เพราะเหตุผลทางเศรษฐกิจ คนชราเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมน้อยมาก กิจกรรมที่เข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมทางการเมือง กิจกรรมที่มีแนวโน้มเข้าร่วมคือ กิจกรรมลูกเสือชาวบ้าน กิจกรรมส่วนตัวของคนชราส่วนใหญ่ ได้แก่ การฟังวิทยุ เดินเล่น ทำสวน

ในปี พ.ศ. 2528 คณะอนุกรรมการการศึกษาวัฒนธรรมและกิจการเพื่อผู้สูงอายุ กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ ได้ทำวิจัยเรื่อง ผู้สูงอายุในสังคมไทย พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ร้อยละ 50 ยังเป็นผู้ที่มีรายได้ อยู่ เพราะยังมีสุขภาพที่แข็งแรง- แรงพอทำงานได้ ส่วนผู้สูงอายุที่ไม่สามารถประกอบอาชีพได้มีลูกหลานหาเลี้ยง กิจวัตรประจำวัน และงานอดิเรกของผู้สูงอายุ คือ การทำงานบ้าน เลี้ยงหลาน ฝากบ้าน ทำบุญ กิจกรรมอื่น ๆ คือ สังสรรค์กับเพื่อนบ้าน เล่นกีฬา ฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ อ่านหนังสือ เลี้ยงสัตว์ ตามลำดับ วิธีหาความรู้เพิ่มเติมที่สำคัญของผู้สูงอายุ คือ การฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ การพูดคุยสังสรรค์และการอ่านหนังสือ บทบาทและความภาคภูมิใจของผู้สูงอายุส่วนใหญ่ต้องการช่วยบุตรหลานทำกิจกรรมต่าง ๆ ผู้สูงอายุ ในกรุงเทพมหานคร มีปัญหาด้านความคิดเห็นไม่ตรงกับบุตรหลานสูงสุด ความภูมิใจส่วนตัวของผู้ สูงอายุ คือ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจเป็นอันดับแรก การเลี้ยงบุตรหลานให้ประสบความสำเร็จ ในชีวิตเป็นอันดับรอง และอันดับสาม คือ การได้ประกอบกิจกรรมทำนุบำรุงศาสนา ผู้สูงอายุ ส่วนใหญ่ต้องการมีบทบาทช่วยเหลือสังคมแต่มีปัญหาด้านการเงินและสุขภาพ ความคาดหวังในอนาคต ของผู้สูงอายุ ต้องการที่จะทำนุบำรุงศาสนา มีฐานะเศรษฐกิจมั่นคงและการได้อยู่พร้อมหน้ากับบุตร หลาน

โดยสรุป งานวิจัยที่เกี่ยวกับบทบาทและสถานภาพของผู้สูงอายุในสังคมไทยพบว่า ผู้ สูงอายุมองว่าตนเองมีสถานภาพในสังคมต่ำลงได้รับการยอมรับนับถือจากคนหนุ่มสาว ในปัจจุบันน้อย ลง แต่ในขณะเดียวกันมองว่าตนเองยังมีคุณค่าในการมีบทบาทต่อครอบครัวและสังคม โดยเฉพาะมี บทบาทต่อครอบครัวในด้านการเลี้ยงหลานการดูแลบ้าน เป็นที่ปรึกษา เป็นต้น ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ ไม่ค่อยมีบทบาทต่อสังคมมากนักนอกจากผู้สูงอายุที่มีความรู้และฐานะทางเศรษฐกิจดี

นอกจากผลงานวิจัยที่กล่าวมาแล้วยังมีผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ ในด้าน อื่น ๆ อีกคือ

ในปี พ.ศ. 2527 เขมิกา ยามะรัต ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง ความพึง พอใจของคนชรา ศึกษากรณีข้าราชการบำนาญของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ พบว่าส่วนใหญ่ มีระดับความพึงพอใจในชีวิตสูง และปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในชีวิตมากที่สุด คือ การมีส่วนร่วมทางสังคม รองลงมาตามลำดับ คือ ความสัมพันธ์กับครอบครัว สุขภาพ ฐานะทาง เศรษฐกิจและความสัมพันธ์กับญาติ นอกจากนี้ยังพบว่า คนชราไทยมีความสุขกับการได้มีกิจกรรม ต่าง ๆ ในครอบครัวและสังคม มากกว่าการถอนตัวออกจากสังคม

ในด้านการศึกษาคำคิดเห็นของบุคคลอื่นที่มีต่อผู้สูงอายุ นั้น มีผลงานวิจัยที่ไต่หาการศึกษาในเรื่องนี้ คือ

ในปี พ.ศ. 2524 พิบูลพรหม มหาศิริพันธุ์ ได้ศึกษาเรื่อง ความคิดเห็นของพยาบาลและครูที่มีต่อผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า พยาบาลและครูในกรุงเทพมหานคร มีความคิดเห็นต่อผู้สูงอายุเกี่ยวกับความรู้ ความเข้าใจในปัญหาของผู้สูงอายุแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 แต่มีความคิดเห็นเกี่ยวกับทัศนคติที่มีต่อเรื่องผู้สูงอายุ และสวัสดิการที่รัฐจัดให้ผู้สูงอายุไม่แตกต่างกัน ซึ่งความแตกต่างหรือไม่แตกต่างกันในความคิดเห็นระหว่างบุคคลในกลุ่มอาชีพพยาบาลและครูได้รับอิทธิพลจาก 2 แหล่ง คือ พื้นฐานทางการศึกษาในสายวิชาชีพที่แตกต่างกัน เช่น พยาบาลวิชาชีพได้รับการศึกษาเนนหนักเพื่อบริการคนไขในโรงพยาบาล การค้นหาปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาคนไข ซึ่งรวมถึงคนไขสูงอายุด้วย ส่วนวิชาชีพครูหรือผู้สอนหนังสือได้รับการศึกษาเนนหนักเพื่อการไปประกอบอาชีพสอนหนังสือ การค้นหาปัญหาและวิธีการแก้ไขปัญหาเด็กและเยาวชนในโรงเรียนเป็นสำคัญ ประการที่สอง คือ สิ่งแวดล้อม เช่น สถาบันครอบครัว วัด โรงเรียน สมาคมต่าง ๆ รวมทั้ง สถานที่ประกอบอาชีพ เป็นอิทธิพลที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งที่มีผลต่อความคิดเห็นของบุคคลที่มีชีวิตคลุกคลีอยู่ในสถานนั้น

และในปี พ.ศ. 2527 สายหยุด ทองแถม ได้ศึกษาเรื่อง เจตคติของนักเรียนชั้นมัธยมปีที่ 3 (ม.3) ในจังหวัดอุดรธานีที่มีต่อประชากรผู้สูงอายุ พบว่า นักเรียนมีเจตคติทางบวกต่อประชากรผู้สูงอายุทุกด้าน ได้แก่ ด้านคุณค่าในบทบาทผู้สูงอายุ การปฏิบัติของผู้เยาว์ต่อผู้สูงอายุ ธรรมชาติของผู้สูงอายุ และการเพิ่มจำนวนและสัดส่วนของผู้สูงอายุตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบว่า นักเรียนที่อยู่ในเขตเทศบาลเมืองมีเจตคติต่อประชากรผู้สูงอายุสูงกว่านักเรียนที่เรียนอยู่นอกเขตเทศบาลเมืองอีกด้วย

จากการศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ พอจะสรุปได้ว่า การพัฒนาประเทศก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพทางสังคม ซึ่งมีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชากรผู้สูงอายุโดยทั่วไป แต่สำหรับผู้สูงอายุในประเทศไทยนั้นส่วนใหญ่ยังเป็นผู้มีบทบาทและสถานภาพสูงในสังคม มีทัศนคติที่ดีต่อชีวิต มีภาพพจน์เกี่ยวกับตนเองในทางที่ดีเป็นผู้ที่มีความทันสมัยและเป็นผู้ที่มีประโยชน์ต่อครอบครัวและสังคม รวมทั้งการได้รับการยกย่องนับถือจากผู้อยู่น้อยกว่าในสังคม อย่างไรก็ตาม สวัสดิการทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุยังไม่ทั่วถึงและเพียงพอ มีผู้สูงอายุส่วนหนึ่งมีปัญหาด้าน

ที่อยู่อาศัย สถานสงเคราะห์ไม่เพียงพอ ผู้สูงอายุต้องพึ่งพารายได้จากผู้อื่น แต่มีขอกนพบที่สนใจ
อย่างหนึ่งก็คือ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ต้องการที่จะช่วยเหลือและทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อครอบครัวและ
ชุมชนมากกว่าจะอยู่เฉย ๆ ซึ่งยังไม่ม้งานวิจัยที่ศึกษาในรายละเอียดความบเทาที่ผู้สูงอายุต้องการ
เป็นอย่างไรบ้าง และคนกลุ่มอื่นในสังคมมีความคิดอย่างไรกับบเทา นั้น ๆ ของผู้สูงอายุ ผู้วิจัยจึง
สนใจศึกษาบเทาของผู้สูงอายุในสังคมไทยตามการรับรู้ของเยาวชนและผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพ-
มหานคร